



Hugo Matthiessen på sin 60-års dag den 19. december 1941. Fotograferet af Nationalmuseets fotograf Sophus Bengtsson. Nationalmuseet.

Steder, hvor der leves og strides...

Om forholdet mellem kulturhistorie og lokalhistorie i første halvdel af dette århundrede

Helga Mohr

Fortid og Nutid, december 1996, s. 303-314

Ved at følge en enkelt fremtrædende kulturhistoriker - Hugo Matthiessen - og hans netværk af kontakter og faglige forbindelser undersøger artiklen det nære forhold, der opstod i århundredets begyndelse mellem et fremvoksende lokalhistorisk miljø og et professionelt kulturhistorisk miljø, der dannedes og organiserede sig uden for universiteterne.

Helga Mohr, f. 1966, cand.mag. i historie og religionsvidenskab 1995, tillægsuddannelse fra Danmarks Journalisthøjskole 1995. Ansat i Kulturel Forvaltning, Københavns Amt.

Privatadresse: Ålekistevej 102, 1.th., 2720 Vanløse.

*Men hos os findes der ikke en Plet, hvor der ikke er levet og grædt, hvor der ikke er haabet og stridt.*¹ Citatet er fra en artikel af lokalhistorikeren H.K. Kristensen (1895-1981), som i en menneskealder gjorde sig gældende i Historisk Samfund for Ribe Amt, blandt andet som udgiver af årbogen *Fra Ribe Amt*.² Med ovennævnte citat udtrykker H.K. Kristensen noget for lokalhistorien helt centralt. Set i forhold til rigshistorien er det en understregning af »den lille Historie« og dens fokus på det almindelige menneskelige liv og de basale livsytringer gennem tiderne.

Årene fra omkring 1880 og frem til ca. 1920 er kendetegnet af en blomstrende lokalhistorisk interesse, som blandt andet kan ses i relation til disse års store forandringer i byerne og på landet. Det er nøgleord som urbanisering, de teknologiske fremskridt og sociale forandringer, der spiller en stor rolle. Forandringerne medførte såvel en interesse for gamle sæder og skikke, som en bevidsthed om nødvendigheden af at indsamle genstande og vi-

den om dem, før de forsvandt – for eksempel i de lokale museers monter eller på skrift i de amtshistoriske samfunds årbøger.³ Historikeren Vagn Wåhlin opererer således med tre kulturhistoriske bølger i Danmark: Én fra ca. 1880-1920, én fra 1940-1945 og endelig én fra omkring 1960 og fremefter.

Kontakten til lokalhistorikerne

Eksistensen af et levende lokalhistorisk miljø, som gradvist voksede frem fra begyndelsen af århundredet, er der næppe megen tvivl om. I mange lokalsamfund over hele landet opstod der kredse af ikke-faglærte lokalhistorikere, som levede og fungerede uden for det københavnske faghistoriske miljø. For mange af dem (herunder H.K. Kristensen) var det af afgørende betydning, at de fik kontakt med professionelle historikere, blandt andet som en vej til anerkendelse af lokalhistorien. Det skete især gennem Dansk historisk Fællesforening, der blev oprettet 1909.

Den historieopfattelse, der udviklede sig i dette miljø, opstod i nær samklang med kulturhistoriske kredse i København. Det er således ikke de universitære kredse, der er tale om, men kulturhistorikere, professionelt skolede og uddannede på universitetet, fra Nationalmuseet, især museets 2. og 3. afdeling, og fra andre institutioner, både i hovedstaden og ude i landet.

Gennem mit arbejde med kulturhistorikeren Hugo Matthiessen, der dimitterede fra Københavns Universitet i 1906 med en magistergrad i historie, og som var ansat på Nationalmuseets 2. afdeling fra 1910 til 1949, har jeg kunnet påvise nære kontakter mellem lokalhistoriske og kulturhistoriske miljøer.⁴

Eftersporingen af de lokalhistoriske miljøer og påvisningen af kontakter mellem kulturhistorikere og lokalhistorikere er vanskelig. Kildemæssigt har mange af disse lokalhistorikere nok efterladt sig organisatoriske spor i bestyrelses- eller andet foreningsarbejde eller skriftligt gennem årbogsartikler, fødselsdagsartikler, nekrologer, festskrifter eller brevvekslinger, men materialet er stort set ikke systematiseret.⁵

Det er formentlig netop ved at følge enkeltpersoner som Hugo Matthiessen, at man kan forsøge at påvise enten et generelt mønster eller tilsvarende afvise eksistensen af et sådant. Ved at optræve Matthiessens netværk af kontakter til foreninger og enkeltpersoner lod det sig gøre at konstatere et generelt mønster i hans kontaktflade – et mønster, som tillige udgjorde en vigtig brik til forståelsen af dansk kulturhistorie i første halvdel af dette århundrede.

Kendetegnende for Hugo Matthiessens tid på Nationalmuseets 2. afdeling i århundredets første halvdel er, at store dele af ressourcerne gik til at værne historiske levn og mindesmær-

ker mod tidens voldsomme udvikling. Matthiessens kollega, Christian Axel Jensen, gjorde således i 1927 opmærksom på, at: *Arbejderne for Mindesmærkerne ude i Landet, som i Virkeligheden er Museets største Opgave, og som lægger Beslag på største Delen af Dens Tid og Arbejdskraft.*⁶ Dermed være ikke sagt, at afdelingens samlinger ikke spillede en rolle, men blot en konstatering af, at den primære arbejdsindsats lå i marken.⁷

Afdelingen kørte i og efter Hugo Matthiessens tid flere større projekter. Jeg vil her især fremhæve de særlige herredsundersøgelser fra 1911 og fremefter, fotograferingerne af købstæder landet over i 1910'erne og 1920'erne, herregårdsfotograferingerne fra 1930'erne og påbegyndelsen af værket *Danmarks Kirker*, som stadig er under redaktion. Desuden varetog afdelingen fredningsopgaver og tilsynsopgaver over for flere af de lokalhistoriske museer ude i landet, nemlig de museer, som havde historiske eller etnologiske arbejdsfelter.⁸ Det mest kendte blandt disse museer er formentlig Købstadmuseet Den gamle By i Århus, som 2. afdeling medvirkede til at opbygge.⁹

Flere af afdelingens medarbejdere som for eksempel Hugo Matthiessen og Christian Axel Jensen var i løbet af året store dele af landet rundt i forbindelse med disse opgaver, og deres kontaktnet til lokale museumsfolk eller andre fremtrædende lokalhistorikere har formentlig været stort.¹⁰

Det lokalhistoriske miljø kan i denne periode, så vidt jeg ser det, inddeles i tre lag: et professionelt miljø, et halvprofessionelt lag og et anonymt lag af historisk interesserede mennesker. Jens Henrik Tiemroth peger på to spor i det lokalhistoriske arbejde frem til 1950: Et professionelt med tilknytning til arkiverne og et mere folkeligt med tilknytning især til museerne. Det folkelige-museale arbejde var knyttet til Dansk historisk Fællesforenings

landsdækkende organisationsapparat og havde statslige støtteordninger. Jeg går imidlertid et skridt længere end Timroth og ønsker også at medregne det brede lag af historisk interesserede mennesker som en del af det lokalhistoriske miljø.¹¹

I mine undersøgelser har jeg i alt overvejende grad koncentreret mig om Matthiessens tilknytning til det jyske lokalhistoriske miljø.¹² I Jylland hørte det professionelle miljø af uddannede historikere især til på Landsarkivet for Nørrejylland og til Universitetsundervisningen i Jylland, fra 1937 Aarhus Universitet. Det halvprofessionelle lag bestod i overvejende grad af de amtshistoriske foreningers og museumsforeningernes folk. Disse mennesker, som i høj grad kom fra lærer- og gårdejerkredse i provinsbyerne og på landet, var ikke uddannede historikere, men de fordrede en professionel tilgang til såvel det museumshistoriske som det lokalhistoriske arbejde.¹³ De var organiseret i Dansk historisk Fællesforening, for museernes vedkommende i Dansk Kulturhistorisk Museumsforening, som hørte under Fællesforeningen.

Det anonyme lag af historisk interesserede mennesker lader sig kun vanskeligt spore, fordi deres virksomhed kun i få tilfælde har efterladt sig organisatoriske eller skriftlige spor. Som et pudsig eksempel vil jeg nævne gårdejer J.C. Nielsen fra Viborg-egnen. I Hugo Matthiessens bog om hærvejen fra 1930 takkes han specielt af Matthiessen selv for interesse og bistand. I Viborg Stiftsmuseums arkivalier dukker han op igen, da han skænker en række genstande, som han har fundet på sin jord, til museet. Det er et eksempel på, hvor tilfældigt disse mennesker dukker op og gør sig gældende i kildematerialet – og ikke mindst tilfældighederens spil med det overleverede materiale.¹⁴ De er imidlertid vigtige at inddrage for at forstå det lokalhistoriske ar-

bejde. Både fordi de udgjorde dette arbejdes folkelige forankring – som publikumsgrundlaget for museerne, foredragsholderne, de historiske udflugter og måske skrev de af og til en artikel til den amtshistoriske årbog – og fordi deres tilstedeværelse affødte konflikter i forhold til forsøget på at professionalisere det selvsamme lokalhistoriske arbejde.¹⁵

De kulturhistoriske foreningsdannelser

Men Hugo Matthiessen rejste ikke kun rundt for Nationalmuseet, foretog undersøgelser og udgravninger og fotograferede. I København havde han en lang række i denne sammenhæng vigtige faglige referencepunkter. To af dem var naturligvis hans fundering i en professionel historikeruddannelse fra Københavns Universitet og hans ansættelse på Nationalmuseet i knap fire årtier. Tre andre vigtige tilknytninger var hans engagementer i Dansk historisk Fællesforening, Selskabet for dansk Kulturhistorie og Institut for Lokalhistorie.

Fællesforeningen blev – som nævnt – stiftet i 1909 med formålet at virke som et bindeled mellem arkiver, museer og biblioteker, der havde et fælles historisk, folkloristisk, arkæologisk og topografisk interessefelt. Foreningen ville i form af kurser, årsmødet og tidsskriftet *Fortid og Nutid* højne kvaliteten af det lokalhistoriske arbejde gennem en tilnærmelse til professionelle normer for historisk arbejde. Det første kursus blev afholdt i 1919 og indeholdt undervisning i bl.a. kildekritik, museumsregistrering og arkivlære.¹⁶ Et andet eksempel er arkivar Johan Hvidtfeldts håndbog for danske lokalhistorikere fra 1950'erne, som udgik fra Fællesforeningen, og som var tænkt som en praktisk vejledning og opslagsbog i historisk arbejde og metode.¹⁷



Hugo Matthiessen i gang med sit kamera. Fotografi af Harald Langberg 6. august 1949 på Williamsborg ved Vejle. Nationalmuseet.

Foreningen fungerede som et kontaktforum mellem professionelle historikere, i praksis Nationalmuseets 2. afdeling, og de lokalhistoriske kredse ude i landet.¹⁸ Steen Busck gør opmærksom på, at specielt de halvprofessionelle historikere nød respekt i Fællesforeningen og i stigende grad udgjorde et slags laug, som mødtes hvert år for at være sammen med de professionelle historikere.¹⁹ Bedst kendt er foreningen formentlig for udgivelsen af nærværende tidsskrift siden 1914, *Fortid og Nutid*. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie.

Lokalhistorikerne i Fællesforeningen havde i overvejende grad tilknytning til de amtshistoriske samfund, og det er eksempelvis navne som Carl Klitgaard, nordjysk lokalhistoriker, eller H.K. Kristensen fra Ribeegnen, der spiller en rolle her. Disse halvprofessionelle historikere ønskede, at lokalhistorien skulle indfri normerne for historisk arbejde. De mente, at lokalhistorien havde to formål. For det første kunne lokalhistorien bidrage til den rigshistoriske forskning, for det andet kunne den lokalhistoriske undersøgelse skabe forståelse for »den lille Historie«. Den lille historie handler, som det jo fremgik af H.K. Kristensen-citatet, der indledte denne artikel, om fortidens mennesker og deres lokalsamfund.²⁰ Matthiessen selv bruger i sine breve til Klitgaard begreberne kulturhistorie og lokalhistorie som et samlet begreb, i et enkelt af brevene dukker begrebet *den indre Historie* op som et udtryk for kulturhistoriens og lokalhistoriens anliggende.²¹

Selskabet for dansk Kulturhistorie blev stiftet den 16. oktober 1936 af blandt andre kunsthistorikeren Christian Elling og historikerne Victor Hermansen og Hugo Matthiessen. Flertallet i selskabets medlemskreds var akademisk uddannede, og medlemmerne kan inddeles i fire hovedgrupper:

- a) en gruppe medlemmer fra Nationalmuseet, især fra museets 2. og 3. afdeling
- b) en gruppe æstetikere (litteraturhistorikere, musikhistorikere, teaterhistorikere og kunsthistorikere)
- c) en gruppe af arkivarer og bibliotekarer og
- d) en mindre gruppe, ansat på andre museer end Nationalmuseet.

Hertil kom en lille gruppe norske og svenske medlemmer.²²

Selskabet definerede sig selv som en sammenslutning af forskere med studieområder inden for den danske kulturs historie efter 1500, og man arbejdede blandt andet med en idé om en samlet dansk kulturhistorie med studier blandt andet i herregårde, krongodser, bøndergårdes interiør m.v. Oplægget var i meget høj grad genstandsorienteret og bar derved præg af det store antal museumsfolk i selskabet. Projektet strandede i løbet af 1937-1938, men selskabet gjorde sig i stedet gældende som udgiver af tidsskriftet *Kulturminster*, ligesom enkelte af medlemmernes egne bøger udkom som led i en skriftrække.

En af selskabets markante skikkelser, arkivar dr.phil. Eiler Nystrøm, forfattede i det første nummer af *Kulturminster* fra 1939 en artikel om kulturhistoriens teori, som kan opfattes som en art programmerklæring for selskabet. Nystrøm definerer på linje med en ældre artikel fra 1923 begrebet »kultur« som *Samfundets indre Struktur*, begrebet »kulturhistorie« definerer han som *alt, hvad der er sket indad til i Fortiden, økonomisk og socialt*.²³ Denne sidstnævnte definition samler han i begreberne »Tilstandshistorie« eller »indre Historie.«²⁴ Kulturhistoriens område bliver derved en totalitet, omfattende alle samfundets livsytringer, de materielle som de immaterielle.²⁵ Nystrøm giver flere eksempler på disse materielle og immaterielle livsyt-

ringer. Førstnævnte er for eksempel industrihistorie, købstadshistorie og lignende, andetnævnte f.eks. musikhistorie eller kirkehistorie. Det vil sige, at ikke alene samfundets struktur og tilstand, men også udviklingen og konflikterne indgår som integrerede dele af kulturhistorien. Konflikter definerer Nystrøm som *de dramatiske Optrin, der afslutter en Tilstand og indleder en anden*.²⁶ Disse tilstande og konflikter skal forstås i forhold til og i vekselvirkning med hinanden. Desuden tildeler Nystrøm lokalhistorien en særlig plads. Den er uomgængelig for kulturhistorien, fordi den evner at være egnstypisk og detaljeret, og netop derfor kan den tilføje den større helhed vigtige nuancer til at indgå i landets tilstandshistorie og til at fastlægge udviklingens almindelige linje.²⁷

En anden nøgleperson i selskabet var kunsthistorikeren Christian Eling, som arbejdede tværvidenskabeligt, specielt med litteratur og historie.²⁸ Metodisk set var begreber som intuition og indlevelse fremtrædende for ham – eller udtrykt anderledes: en bevidst subjektiv indfaldsvinkel til det at bedrive videnskab.

Flere folk fra Selskabet for dansk Kulturhistorie og Dansk historisk Fællesforening deltog i stiftelsen af Institut for Lokalhistorie. Det er i sig selv en indikation på det nære forhold mellem kulturhistorie og lokalhistorie.²⁹ Instituttet blev oprettet i 1943 og opløst igen i 1959. Formålet var at fremme lokalhistorien for dermed at underbygge og uddybe studiet af righistorien. Instituttet blev oprettet i forlængelse af professionelle historikers interesse for »den indre Historie« og med bevidstheden om problemet med mange årbøgers faglige niveau. Lokalhistorie skulle bedrives efter professionelle normer til gavn for den rigshistoriske forskning. I et samarbejde med Dansk historisk Fællesforening ville instituttet have rådgivende

funktioner over-for lokalhistorikerne.³⁰ Instituttet blev præsenteret første gang af arkivar Johan Hvidtfeldt i et foredrag på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i 1942.

Hvidtfeldts foredrag tog sit udgangspunkt i en stigende interesse for »den indre Historie«, dvs. kulturhistorie.³¹ Johan Hvidtfeldt definerede her kulturhistorie som en art helhedshistorie: Sammenhængen mellem den kulturelle, økonomiske og politiske udvikling i retning af en øget forståelse af samfundslivet. Det var en historietilgang, der først og fremmest var blevet muliggjort af kildekritikkens gennembrud og professionaliseringen af arkivvæsenet. Sidstnævnte forhold havde medført en forbedret adgang til flere typer kilder, først og fremmest til andet arkivmateriale end centraladministrationens.

Lokalhistorikernes mindre specialundersøgelser var ifølge Hvidtfeldt velegnede til en sådan »indre Historie«. Hvidtfeldt anførte, at netop lokalhistoriens perspektiv fra nedenu og dens belysning af, hvorledes tingene egentlig formede sig i praksis, for eksempel for bønderne, kunne bidrage til den almindelige danske historie.³² Det krævede imidlertid, at de amtshistoriske samfunds årbøgers niveau hævedes. Lokalhistorikerne skulle mestre professionelle faglige normer som for eksempel kritisk udvælgelse af emne, kildebehandling samt metodisk og stringent behandling af stoffet.³³ H.K. Kristensen, som blev citeret i artiklens begyndelse, er givetvis et eksempel på én af de lokalhistorikere, hvis normer for historisk arbejde lå tæt op ad normerne i Dansk historisk Fællesforening og Institut for Lokalhistorie.³⁴ Johan Hvidtfeldts foredrag berørte kort en mulig oprettelse af et institut for lokalhistorie, og hans foredrag blev da også fulgt op af en officiel annoncering af et sådant institut et års tid senere.³⁵

Hugo Matthiessen blev også med-

lem af enkelte traditionelle historiefaglige fora. I 1933 blev han således medlem af Det kongelige Selskab til Fædrelandets Historie, i 1948 tillige af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab i den historisk-filosofiske klasse. Det var to fagligt set traditionsrige selskaber med en naturlig universitær tilknytning.

Det kulturhistoriske netværk

Flere personer cirkulerer således inden for de samme kredse, og Hugo Matthiessen var én af dem. Med udgangspunkt i ansættelsessted, kulturhistoriske organisationer (Dansk historisk Fællesforening, Selskabet for dansk Kulturhistorie og Institut for Lokalhistorie) og traditionelle faglige fora har jeg forsøgt at illustrere dette grafisk i nedenstående skema.

Navnene dækker fra oven og nedefter følgende personer:

Hugo Matthiessen, Christian Axel Jensen, Mouritz Mackeprang, Victor Hermansen, Poul Nørlund, Jørgen Olrik, Axel Steensberg, Johan Hvidtfeldt, Svend Aakjær, Hans Knudsen, Bjørn Kornerup, Eiler Nystrøm, Albert Olsen og Christian Elling.

Kolonneforkortelserne dækker fra venstre mod højre følgende institutioner: ansættelse på Nationalmuseets 2. og 3. afdeling, arkiv/biblioteksansættelse, universitetsansættelse, Dansk historisk Fællesforening, Selskabet for dansk Kulturhistorie, Institut for Lokalhistorie, Det Kgl. Danske Videnskaberne Selskab og Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie. Christian Axel Jensen var foruden sin ansættelse på Nationalmuseets 2. afdeling tilknyttet Dansk Folkemuseum, senere museets 3. afdeling, som tilsynsførende frem til 1920, heraf krydset i parentes.

Mit udgangspunkt for at lave skemaet var Hugo Matthiessens danske institutionelle tilknytninger, og fra

	Ansættelsessted				Kulturhistoriske organisationer			Traditionelle fora	
	2. afd.	3. afd.	Arkiv	Univ.	DHF	Selskab	Institut	Vid. Sel.	Sel. Fædrel. Hist.
H. Matthiessen.	x				x	x	x	x	x
Chr. A. Jensen	x	(x)			x	x			x
M. Mackeprang	x				x	x			
V. Hermansen	x				x	x			
P. Nørlund	x				x		x	x	x
J. Olrik		x			x	x			x
A. Steensberg	x				x	x	x		
J. Hvidtfeldt			x		x		x		
S. Aakjær			x		x	x	x		
H. Knudsen			x		x	x	x		
B. Kornerup			x			x	x		x
E. Nystrøm			x			x	x		x
A. Olsen				x	x	x	x		x
C. Elling				x		x	x	x	

disse har jeg taget et udvalg af personer med særligt henblik på personsammenfald. Skemaet er altså på ingen måde komplet.³⁶ Det er dog muligt at iagttage flere interessante tendenser.

For det første kan der iagttages en række personsammenfald inden for de her skitserede kulturhistoriske institutioner og foreninger. Der tegner sig et billede af et dansk kulturhistorisk miljø med rødder i Nationalmuseets 2. og 3. afdeling samt arkiv- og biblioteksinstitutionerne. Det var for størstedelens vedkommende faguddannede historikere, omend der også var andre grupper, der prægede dette miljø og dets historieopfattelse, nærmere bestemt dets kulturhistoriesyn. Disse andre gruppers indflydelse kom især til udtryk i Selskabet for dansk Kulturhistorie, hvor tværfagligheden mellem for eksempel museumsfolk, litterater, kunsthistorikere og andre var meget synlig.

For det andet er det store sammenfald i Dansk historisk Fællesforening, Selskabet for dansk Kulturhistorie og Institut for Lokalhistorie umiddelbart meget iøjenfaldende. Ud af Institut for Lokalhistories atten stiftelsesmedlemmer genfindes otte i selskabet.³⁷ Det peger i retning af, at der ikke kun er tale om et fagligt kulturhistorisk miljø i København, men at dette miljø i høj grad interesserede sig for og havde kontakt med de lokalhistoriske kredse ude i landet.

For det tredje er det naturligvis oplagt at se, at ingen af professorerne Erik Arup, Knud Fabricius eller Aage Friis, som tegnede historiefaget fra universitetskontorerne i denne periode, er nævnt i skemaet. Det er imidlertid Albert Olsen, som overtog Aage Friis' professorat efter dennes afgang i 1935.³⁸ Det er også værd at bemærke, at flere fra dette kulturhistoriske miljø også fandtes i enkelte mere traditionelle faglige selskaber. Der var umiddelbart ikke tale om et konfliktforhold

mellem danske kulturhistorikere og det universitære historiske miljø.³⁹

Hovedparten af folk indenfor dette miljø var museumsfolk, arkivarer og bibliotekarere, som etablerede et professionelt, videnskabeligt miljø udenfor universitetskredsene. Det er min opfattelse, at kernen i disse kredse gradvis oplevede et behov for at etablere officielle fora, fra stiftelsen af Dansk historisk Fællesforening i 1909 og udgivelsen af *Fortid og Nutid* i 1914, over Selskabet for dansk Kulturhistorie i 1936 og videre til Institut for Lokalhistorie i 1943. Disse foreningsdannelser er vigtige bestanddele af en begyndende faglig kulturhistorisk bevidsthed, uden at man af den grund kappede forbindelsen til den universitære del af historiefaget.

Dette kulturhistoriske miljø havde berøring med og interesse for lokalhistorien. Det kulturhistoriske miljø, som i overvejende grad bestod af professionelt uddannede historikere, satte gennem deres arbejde ude i landet og gennem møderne og kurserne i Dansk historisk Fællesforening normerne for professionelt historisk arbejde.

Men Fællesforeningen fungerede ikke kun som normsættende, men også som et vigtigt kontaktforum mellem lokalhistorikere og det kulturhistoriske miljø. Kontaktfladerne blev udbygget gennem foreningens årsmøder, der afholdtes rundt om i landet år efter år, gennem kurser eller gennem tjeneste- og/eller privatrejser – eller gennem enkeltpersoners netværk: Folk som eksempelvis Svend Aakjær og Johan Hvidtfeldt, der begge var ansat på Landsarkivet for Nørrejylland i lange perioder, inden de blev ansat på Rigsarkivet, eller netop en mand som Hugo Matthiessen.

Claus Bjørn anfører, at det lokalhistoriske arbejde førhen blev nedvurderet af de universitære historikere, og at det primært var landsarkivernes

folk, der stod lokalhistorien nær. Jeg vil mene, at min undersøgelse har bidraget til dette billede: Ikke kun landsarkivernes folk stod lokalhistorien nær (hvoraf Aakjær, Kornerup, Nystrøm og Hvidtfeldt alle også fik tilknytning til Rigsarkivet), men netop dette brede kulturhistoriske miljø med rødder i museums- og arkiververden havde den nære kontakt.⁴⁰

Det omtalte kulturhistoriske miljø var præget af en historieopfattelse, der også blev benævnt »den indre Historie«, en terminologi, som både Eiler Nystrøm, Johan Hvidtfeldt og Hugo Matthiessen gjorde brug af. Hvidtfeldt og Nystrøm definerede kulturhistorie som en art totalhistorie til kortlægning af sammenhængen mellem den kulturelle, økonomiske og politiske udvikling til forståelse af samfundslivet.

Kulturhistorikernes interesse for og kontakt med lokalhistorikerne tog netop udgangspunkt i lokalhistoriens muligheder for at analysere tværsnit af mindre samfundstyper og herigennem at muliggøre en syntetisk helhedsforståelse af fortidens mennesker og samfund, og i lokalhistoriens naturligt givne tværdisciplinære tilgang til analysen.⁴¹ Det er tilgange til det historiske arbejde, som også kendes fra nogle af Hugo Matthiessens bøger, for eksempel bøgerne *Limfjorden. Fortoning* og *Strejflys* fra 1936 om marinbønder omkring Limfjorden gennem tiderne eller *Den sorte Jyde* fra 1939, der omhandler bønder i Jyllands hedeegne. *Limfjorden. Fortoning* og *Strejflys* – for nu at plukke et enkelt eksempel ud – er en tematisk anlagt analyse af Limfjordsegnene og deres befolkning frem til 1825 med afgørende vægt lagt på forholdet mellem natur og menneske, set i et historisk perspektiv og forstået som afgørende for en forståelse af den omhandlede kultur. Det er en bog, som meget klart konkretiserer Hugo Matthiessens opfattelse af kulturhistorie, hvori der indgår et klart lokalhistorisk

element. Det er endvidere en af Hugo Matthiessens mest fremragende bøger.

Litteratur:

- Bagge, Povl: Christian Elling 14. November 1901-13. juli 1974, *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Selskabets Virksomhed Juni 1974-Maj 1975* 1975, s. 96-108.
- Dansk Biografisk Leksikon. Diverse udgaver.
- Bjørn, Claus: Om Lokalhistorie og lokalhistorie, *Nye strømninger i dansk lokalhistorie* 1981, s. 169-185.
- Busck, Steen: Dansk lokalhistorie i det 20. årh., *Historiens Ansigter* 1991, s. 89-101.
- Christensen, Peter V.: De amtshistoriske samfund. Deres tidligste historie med et bidrag til debatten om »herremænd og bønder« i dansk historie, *Fortid og Nutid* 28, 1979-1980, s. 192-210.
- Fabricius, Knud: Dansk Historisk Fællesforenings grundlæggelse. Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær, *Fortid og Nutid* 20, 1957-1959, s. 361-370.
- Fang, Arthur: Hugo Matthiessen 1881-1957, *Fortid og Nutid* 20 1957-1959, s. 139-140.
- For jysk og for dansk historie*, Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 1966.
- Fortid og Nutid Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie*. Diverse opslag 1914-1959.
- Hvidtfeldt, Johan: Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere, 1942, *Lokalhistorie – rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, 1967.
- Hvidtfeldt, Johan: Dansk Historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede, *Fortid og Nutid* 20, 1957-1959, s. 371-280.
- Kristensen, H.K.: Lokalhistoriske Problemer, *Fortid og Nutid* 17, 1947-1948, s. 35-44.
- Kulturminde 1941*, red. Christian Elling. Festskrift til Hugo Matthiessen den 19. December 1941.
- Linde-Laursen, Anders: *Hugo Matthiessens kulturhistorie. Belysninger og baggrunde*, 1989.
- Matthiessen, Hugo: *Hærvejen. En tusindaarig Vej fra Viborg til Danevirke*, 1930.
- Matthiessen, Hugo: *Limfjorden. Fortoning* og *Strejflys*, 1936.
- Matthiessen, Hugo: *Den sorte Jyde*, 1939.
- Matthiessen, Hugo: Bøger. Anmeldelse af Albert Thomsen: Holbæk Købstads Historie (anmeldelsen er uden egentlig titel), *Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Holbæk Amt* 1943.
- Mohr, Helga: *Købstad og kulturlandskab. Centrale temaer i Hugo Matthiessens museale virk-*

- somhed og kulturhistoriske forfatterskab. Bidrag til en afklaring af begrebet 'dansk kulturhistorie', Aarhus Universitet, 1995.
- Mohr, Helga: Brikker til Den gamle Bys tidligste historie, *Den gamle By. Danmarks Købstadsmuseum* 1996, s. 115-125.
- Nielsen, Niels Løgager: *Den højstegnede lokalfølelse*, 1986.
- Norn, Otto: Christian Elling 14.11.1901-13.7.1974, *Kultur minder* 1979, s. 141-146.
- Nystrøm, Eiler: Dansk kulturhistorie, *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri*, s. 407-422, Stockholm 1923.
- Nystrøm, Eiler: Kulturhistorie, *Kultur minder*, 1939.
- Olsen, Albert: Lokalhistorie – Rigshistorie, 1943-1944, *Lokalhistorie – rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, s. 1-8, 1967.
- Rasmussen, Holger: *Dansk Museumshistorie*, 1979.
- Stiesdal, Hans: At rejse med Hugo Matthiessen, *Festskrift til Harald Langberg. Strejfflys over Danmarks bygningskultur*, s. 263-277, 1979.
- Tiemroth, Jens Henrik: Historien i arkiver og museer, *Gyldendals Danmarks historie bd. 10 Historiens Historie*, s. 331-355, 1992.
- Wählin, Vagn: Indledning, *Historien i kulturhistorien Kulturstudier* 2, s. 7-24, 1988.
- Centrale temaer i Hugo Matthiessens museale virksomhed og kulturhistoriske forfatterskab. Bidrag til en afklaring af begrebet 'dansk kulturhistorie'. Specialeafhandling, Historisk Institut, Aarhus Universitet 1995.
5. For en nærmere redegørelse for de kilde-mæssige problemer se sst. s. 4-9, s. 68 og s. 74-75.
 6. *Fortid og Nutid* bd. 6, s. 248.
 7. Nationalmuseet gennemgik i perioden en meget langvarig byggesag, som først blev afsluttet i 1938. Dette forhold kan også have medvirket til, at samlingerne blev prioriteret forholdsvis lavere end arbejdet i mar-ken.
 8. Nationalmuseets 1. afdeling, ledet af Sophus Müller, varetog frem til 1921 tilsynet med de lokale museer. I forbindelse med Nationalmuseets omstrukturering umiddelbart efter Müllers afgang blev tilsynet delt, således at 1. afd. fortsat tilså museer med primært forhistoriske genstande, 2. afd. (ved Chr. A. Jensen) tilså museer inden for især historiske og folkloristiske felter.
 9. Helga Mohr: Brikker til Den gamle Bys tidligste historie, *Den gamle By. Danmarks Købstadsmuseum*, 1996.
 10. *Kultur minder 1941. Festskrift til Hugo Matthiessen den 19. December 1941*, red. Christian Elling, indeholder i tabula gratulatoria flere kendte lokalhistoriske navne; se også Hans Stiesdal: At rejse med Hugo Matthiessen, *Festskrift til Harald Langberg. Strejfflys over Danmarks bygningskultur*, 1979 s. 263 og s. 272-272; samt Anders Linde-Laursen: *Hugo Matthiessens kulturhistorie. Belysninger og baggrund*, 1989 s. 20. Endnu et eksempel er Hugo Matthiessens breve til lokalhistorikeren Carl Klitgaard, Rigsarkivet, privatarkiv nr. 5772, pakke 12.
 11. Jens Henrik Tiemroth: Historien i arkiver og museer, *Historiens Historie. Gyldendals Danmarks historie* 10, 1992, s. 333.
 12. Dermed være ikke sagt, at Matthiessens kontakter udelukkende begrænsede sig til Jylland, se for eksempel Arthur Fang: Hugo Matthiessen 1881-1957, *Fortid og Nutid* 1957-1959, s. 140 – eller læs Matthiessens anmeldelse af Holbæk-historikeren Albert Thomsens værk, hvori Matthiessen anbefaler *hans solide historiske Dannelse* og værket anvendelighed for fagfolk, *Fra Holbæk Amt. Historiske Aarbøger*, udg. Historisk Samfund for Holbæk Amt 1943, s. 184 og s. 185. Det er formentlig samme Thomsen, som i 1946 blev formand for Kalundborg og Omegns Museum, Holger Rasmussen: *Dansk Museumshistorie*, 1979 s. 153.
 13. Peter V. Christensen: De amtshistoriske samfund. Deres tidligste historie med et bidrag til debatten om herremænd og bønder i

Utrykt kildemateriale

- Rigsarkivet privatarkiv nr. 5772, pakke 12. Breve fra Hugo Matthiessen til Carl Klitgaard 1917-1953.
- Selskabet for dansk Kulturhistorie. Protokol for Selskabet for dansk Kulturhistorie efteråret 1936-18/2 1940.
- Manuskript i kopi til Otto Norns tale ved selskabets 50-års-jubilæum 16/10 1986. Vedlagt en fortegnelse over medlemmer af (herunder stiftere af og formænd for) selskabet 1936-1986.
- Viborg Stiftsmuseum. Journalnummer 5/1933 af 5/5 1933.

Noter:

1. H.K. Kristensen: Lokalhistoriske Problemer, *Fortid og Nutid* 1947-1948, s. 36.
2. Der henvises generelt til Dansk Biografisk Leksikon diverse udgaver for nærmere oplysninger, ikke kun om H.K. Kristensen, men også om de i det følgende nævnte personer.
3. Vagn Wählin: Indledning, *Historien i kulturhistorien, Kulturhistorie* 2, 1988 s. 9.
4. Helga Mohr: *Købstad og kulturlandskab*.

- dansk historie, *Fortid og Nutid* 1979-1980, tabelmateriale s. 201-208, påpeger, at mange gårdejere og lærere stod bag de amtshistoriske samfund; Niels Løgager Nielsen: *Den højstegne lokalfølelse*, 1986, s. 5 og s. 109 påpeger, at bag mange museumsforeninger, stiftet fra 1890 og fremefter, var det især de liberale erhverv, der tegnede sig.
14. Hugo Matthiessen: *Hærvejen. En tusindårig Vej fra Viborg til Dannevirke*, 1930, s. 165; Viborg Stiftsmuseums arkiv, journalnummer 5/1933 af 5/5 1933.
 15. Jf. note 4.
 16. *Fortid og Nutid* 1921, s. 112ff.
 17. Johan Hvidtfeldt: *Haandbog for danske lokalhistorikere*, 1952-1956
 18. Knud Fabricius: Dansk Historisk Fællesforenings grundlæggelse. Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær, *Fortid og Nutid* 1957-1959, s. 364; Johan Hvidtfeldt: Dansk Historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede, *Fortid og Nutid* 1957-1959, s. 371; Tiemroth: Historien i arkiver og museer (se note 13), s.341, tolker det som en styrkelse på det arkæologiske felt. Det er en mulighed, men udelukker ikke den vigtige funktion som kontaktforum mellem lokalhistorikere og professionelle museumsfolk.
 19. Steen Busck: Dansk lokalhistorie i det 20. århundrede, *Historiens ansigter*, 1991, s. 95.
 20. H.K. Kristensen: Lokalhistoriske Problemer (se note 1).
 21. Rigsarkivet privatarkiv 5772, pk. 12, brev af 1/9 1925.
 22. Kildematerialet til Selskabet for dansk Kulturhistorie består af selskabets protokol 1936-1940 og nogle håndskrevne noter til en festforelæsning af historikeren Otto Norn i anledning af selskabets 50-års-dag i 1986 samt en medlemsfortegnelse for årene 1936-1986. Frem til 1958 (Matthiessen døde i december 1957) optalte jeg i alt 43 medlemmer. Der var 15 fra Nationalmuseet, hvoraf 9 havde tilknytning til 2. afd., 4 til 3. afd., og 2 til andre afdelinger. Der optræder 11 æstetikere, 7 fra arkiver og biblioteker og 5 fra andre museer (især Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg). Der er en restgruppe på fem, som ikke passer ind i disse grupper, blandt andre for eksempel folke-mindeforskeren H. Grüner-Nielsen og historikerne Albert Olsen og Knud Fabricius.
 23. Eiler Nystrøm: Kulturhistorie, *Kulturmin-der* 1939, s. 14 og s. 10. Side 15 betegnes kulturhistorien som *det bærende Moment i Landets og Folkets Historie*, kulturhistorien forstået som *Kundskaben om Folkets sociale og økonomiske Liv*. Om *indre Historie* se også note 20.
 24. For eksempel Eiler Nystrøm: Dansk Kulturhistorie, *Nordisk Tidsskrift for Vetenskap, Konst och Industri*, Stockholm 1923, s. 410; og samme: Kulturhistorie (se note 23) s. 16 og s. 22.
 25. Nystrøm: Dansk Kulturhistorie (se note 24) s. 413-419; og samme: Kulturhistorie (se note 23) s. 16.
 26. Nystrøm. Dansk Kulturhistorie (se note 24), s. 410; samme: Kulturhistorie, (se note 23), s. 16.
 27. Nystrøm: Dansk Kulturhistorie (se note 24), s. 411 og s. 413; samme: Kulturhistorie (se note 23), s. 21-22.
 28. Povl Bagge: Christian Elling 14. November 1901-13. juli 1974, *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Selskabets Virksomhed Juni 1974-Maj 1975*, 1975, s. 99; Otto Norn: Christian Elling 14.11.1901-13.7.1974, *Kulturmin-der* 1979, s. 141, s. 144.
 29. Albert Olsen: Lokalhistorie – Rigshistorie, *Lokalhistorie – rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, 1967, s. 7.
 30. Johan Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere, *Lokalhistorie – rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, 1967, s. 235; Albert Olsen: Lokalhistorie – Rigshistorie, *Lokalhistorie – rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, 1967, s. 7..
 31. Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere (se note 30), s. 235.
 32. Sst., s. 240-241.
 33. Sst., s. 242-243.
 34. H.K. Kristensen: Lokalhistoriske Problemer (se note 1), s. 35-44, er en artikel om lokalhistorien, som demonstrerer dette forhold. Kristensen har givetvis været en del af det laug, som Steen Busck omtaler, se note 19.
 35. Albert Olsen: Lokalhistorie – Rigshistorie (se note 30); Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere (se note 30), s. 245, pegede på Fællesforeningen som grundlag for en sådan styring pga. lokalhistorikernes organisering i de amtshistoriske samfund og dermed også i Fællesforeningen. Olsen går blot et skridt videre og lægger denne specielle opgave over til det nystiftede institut.
 36. Der knytter sig specielle problemer til Dansk historisk Fællesforening. DHF opererer med institutionsmedlemsskab, og jeg har derfor kun medtaget personer, hvis indsats i DHF er eksplicit nævnt: Knud Fabricius: Dansk Historisk Fællesforenings grundlæggelse. Nogle erindringer af Fællesforeningens første sekretær, *Fortid og Nutid* 1957-1959, s. 361-370; Johan Hvidtfeldt: Dansk Historisk Fællesforening og det historiske arbejde gennem et halvt århundrede, *Fortid og Nutid* 1957-1959, s. 371-280, og

- en generel læsning af Fortid og Nutid 1914-1959. Om arkivar Hans Knudsen og DHF, jf. *For jysk og for dansk historie*, Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 1966, s. 81-82. Desuden er Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., brugt som kilde, men den er ikke altid fuldstændig med hensyn til de biograferedes foreningstilknytninger, f.eks. anfører biografien over Eiler Nystrøm ikke hans tilknytning til Selskabet for dansk Kulturhistorie, og biografien over Victor Hermansen anfører nok hans tilknytning til selskabet, men øvrige tilknytninger anføres blot som »flere lærde og historiske selskaber«. Der er altså flere mulige fejlkilder i forbindelse med skemaet.
37. Det er de otte afkrydsede på skemaet. Skemaet er som sagt selektivt og medtager ikke samtlige atten stiftelsesmedlemmer.
 38. Hverken Friis eller Arup havde specielle tilknytninger til de folk, som jeg har fremdraget her. Jeg kunne have medtaget professor Knud Fabricius, som var Dansk historisk Fællesforenings formand 1920-1941, men undlod, fordi han ikke deltog i Institut for Lokalhistorie og kun var på en ganske kort visit i Selskabet for dansk Kulturhistorie.
 39. Jf. også Helga Mohr: *Købstad og Kulturlandskab* (se note 11), s. 16 og s. 63.
 40. Claus Bjørn: *Om Lokalhistorie og lokalhistorie*, *Nye strømninger i dansk lokalhistorie* 1981, s. 169-185. Om Bjørn (s. 181) har ret i, at Knud Fabricius kun proforma medvirkede i DHF, skal jeg lade være usagt. Bjørn kildebelægger ikke sin vurdering.
 41. Jeg skal ikke i denne sammenhæng komme nærmere ind på en diskussion af historieopfattelsen, metode og teori set i forhold til den på universitetet fremtrædende historieopfattelse i perioden.